415/II **Наймит**

(Поема з переказів народніх)

Пролог.

Слова кликав ангелів земли
Перед свій трон. Злетілись. Він питає.
„Хай Кондрій вас розкаже ту-нині,

„Як мій закон на світі виповняє?"
І каже ангел Жизні: „Бачив Ти:
„Богач в дворі пречиснім проживає

„У злоті, сріблі, роскоши. Щоо дня
„Забави, бенкети. При нім в хатині
„Бідак. Городець і хатина та,

„То весь його маєток. В хаті, в скрині
„Пустки, — лиш що заробить, тим живе,
„Весь вік свій так: „Коб нині, нині, нині!"

„Діти ан осьмеро в бідняки ж є,
„А всі дрібні. Вдвойти би родувати,
„І родичам ан голова з тим схне.

„А в богача нема дітей, хоть платі
„Чимало вже набрались лікарі,
„Хоть і сліди мольбатся отець і мати.

„І сталось так, що разом матері
„Богата й бідна в трах заснули. До Бога
„Але молитви богач, на вівтарі

„Кладе сріблм. Ось дійшлось, бач, свого
„Потомка! Вже тепер добро його
„Не впаде в руки прийшла чужого.

„А бідний плаче і сумує: що
„Йому почати? Де візьмесь та сила,
„Щоб прокормити ще дитя одно?

„І сталось так, що бідна підносила
„Тран Кущочок в городі й без вини
„Своєї плід в утробі задушила.

„Як повнити закон твій на ві дни,
„А матери богатії живуть
„Дитину в лоно бідній підмінив.

„Богатій не я підмінив мертвую!"
І каже Бог: „Се добре! Той бідак
„Робучі руки плодуть, що годують,

„Весь світ, хоть голод все самі терплять.
„Богач не був би вивів сина свого
„На дармуда, то й волоч так,

„Як жив сам посеред богацтва свого,
„І вмерти сам. Добро його піде
„Богатшим в руки. Бо хто має много,

„Той мати ще більш, а хто бідуде
„Тривожно крішечку свою втеряє
„І то, що має, ся уже зведе."

Тут ангел Смерти з трепетом стрімає
Перед престіл Божи: „Отче, я
„Не знаю, чи закон твій позволяє

„Милосердить в тім, де біль, тужа,
„Сирітство, плач, без помочи й поради
„В розпуці молиться й кляне, де вбіг

„Недоля гамна тягарем насяде
„На людськ серця, де безсмертним нам
„Мутить дух і ум з серцем вадить.

„Як твій закон не позволяє й там
„Тих смертних милувать, то признаюся,
„Я не виповнив його, й хвалюсь тим сам."

На ті слова Божа усміхнувся.
„Скажи, що трачу милості тобі?"
А ангел Смерти встав і стрепенувся.

І так почав: „В ночи було, в зимі,
„Коли в нужденну хатку Крайсешуа
„Я загостив. На голім тапчані

„Обвитий в горні, підрані шматини
„Лежав бадя, конаючий. Богас
„Огонь в печи, крізь шпари вітер свище,

„Окрив мій дітий. Передсмертний нас
„Ще нужденнійшим те зміг до недолі
„Чинив. Крайностей сходила враз

„З дітьми дрібними мати, і страшної
„Хвилини ждала — скону мужа. Плач
„Дітий притих; промерзлі, майже голі

„Вони тремтіли в кутці; тілько, бач,
„Донька найстарша матір потішала,
„Обгортуючи менших в подіграч.

„А мати над вмираючим ридала:
„Мій світе білий! Горенько моє!
„Чого я на старі літа зжидала?

„Куди тепер дітиш, бідна? Де
„Пару підмону? Хто вас, Світи-діти
„Згодує й до розуму доведе?"

„А мати на те: Не плач. Тепер на світі
„Нема добрі люди, а над нами Бог,
„Чей не дадуть вам гинути та мліти?

„Чей поратують. А мені одно
„Вмирати. І так жив, нужда, бідувала,
„Десь вік робив, не прогрішив нічим, —

„Такий рівне, видно, нам мені судилося!"
„Замовк. Все те чув. Збентежився
„Останній час, — та жаль мені зробилася

„Дрібних дітей, доньки, і подавсь,
„Лишив ту душу. Отче, як згрішив я,
„Карай мене!" — Йелова відповів.

„Ти зле зробив. Душі тій присудив я
„На суд мій стати — не за гріх її,
„Бо стежку терністу водив я

„Десь вік, до злуга, кинув землі
„Прикований, так що й згрішити
„Не час було, слова й та мисли ні

„Недолюдя від Купила. Як жити
Він буде довше, то вже аж тоді
„Тяжким покутям не опресь, дорогі збудити

А через блуд терпіти і в сліді
„Померти мусить. А малі діти
„Були б померли за вітцовські гріхи,

„Донька б була б пропала талан
„Не в світі. Що в нерозумнім милосердю ти
„Змінив мій суд, і те, що мусить терпіти

„Ті вони, і тобі потерпіти вини!
Заплакав ангел і понад престолу
Йелови на лице впав: „О, у мене

„Тим людям, отче, горда, муки у болю!
„Я завинив, нехай терпить я сам!
„Карай мене, лише їм дай кращу долю!"

На те Господь: „Се добре. Я віддам
„Тебе тим людям. Чоловіком станеш
„І, бідний сам, служити їм бідакам!

„Терпи враз з ними, їх бідні приглядай,
„Рятуй, як зможеш, від загуби їх,
„Учи добру й сам злому опирайся!

„Почуй твій гар тих земних нуждих,
„Що їх людей до суду приведуть,
„Візьми на слід їх і провини і втіх!"

І ангел Смерти Крильми сьвітозарними
Накрив лице у падучому звіздоцу
Злетів на земні землі домини,
З людьми зносити вічку людську долю.

~~Часть перша~~

I

Васюта в деберці застряг з дровами у мокрім снігу,
З сил вибився, увесь продрог з натуги, студений у страху.
Коньки вкрились гноєм, задихались, ледви стоять,
Не хотять як мучачі, санки не рушать з затоки на шлях.
Вже більше день. Васюта в круг глядить на рідні білі
Лиш чим раз виднійший страх. Стис зуби, тихо лаявся він,
Мов у чаві якімсь німім, в розпуці без надії сидя,
А мисли в голові важкі вертілись, тьмяні світ, мов сиг.
„Ось доля — думалось чомусь, — ось тут, небоже, кінець та будь!
Як налягла зла доля, так не дасть ні разу вільнійше дихнуть!
Худібка в пошесть вигибла, що до останньої ноги, — хоть вовком вий —
Мене самого на берлиг звалив недуг на рік цілий,
Житце торік зародило, та догнило на полеті,
От тутне ти дітей годуй, податки та данки плати!
Зима прийшла, ніхто здрівець на поміг: пан ліс замер,
Роби за дрова, а ні, то грішми плати тепер.
А тут і шелепа нема, а на відробок хто піде?
Та мабував, стара з дівчам ледви ноги волочить,
А нині пронити. Боже мій, чим провинив я так страшне,
Що та за Кару з постелі смертельної підняв мене?

415/II

5.

Як був я сирій землі з руками наврест лежав,
Не був я нужди тих дрібних дітей, що тяжко страждав,
Не був я бачив, як мучать в голоду в тяжкі ті дні,
Не був я чув, як дрижать в ту ладь від студени вони.
Не був я чув, як день і ніч стара наш вік гірший Клине,
Як матка, світ мов без росси, мовчить і гнеть хвоє дихне!
О Боже, мене ти страшно покарав,
На тяжкий біль, мов тяжке зло мене ти підняв!
Ось і тепер, хоть ниї, хоть гнів, приїхала їхать по дрова,
Як хоть удоре гаївнуто в пана, нема,
Тра з місяць за ланчати те в кривавім поті відробляти,
А тут ось застрягли сани ще, хоть що дім не двинеш на шлях!
Що з того, що я дівчинка з дому вибрав, щоб назад
Вернути мого світ? Тепер хоть гинь тут! Жаль тих коней,
Що так замучились, та ба, і дим мишенько мені:
Я йда, бач, до досвіта на ніч прочені.
А тут вже сонце підбалось! Що скаже за це дід?
Буде і відробить шкоду, та ще кожать на діти!
О, господи, дай радше в тій хвилі нагло вмерти ту,
Або ми помощи відбить тоту страшенну бідноту!"

II

Втім звуки пісні, мов дзвінок, тужливо лісом пронеслись
Такі сердечні, повні мук, в серце так лились,
Що пригорнувсь в верхах дерев стогнучий вітер, втих весь ліс,
Недвижно слухав велиї дуб, схилалися верхи беріз,
Схилалися заслухані. Дивлячи мов дивну мов.
Раптом вчувши голос зверхо той затрясся до пору, задубів.
„Ого, се гаївниї іде!" подумав він, пропавше я!"
Не швидка розважнійша му проходила в голову прийшла.
Ні, гаївний то тихо йде, мов злодій, мукой кого шукать.
„Ні, певно се не гаївний, не стане гаївний співать.
Чей, подумав я, змилувався та полегшить прислать!"...

Та

Дівчини, мудрі, беріть кожні камінь, що в ріки,
Відтель ніч мовчі і загрузка в ньому дрімучу розгорнула

Дівчіно, брати, і тих борців за волю,
Бадо сей рік в хто чарівні мовлять,
Вимерзнуть не мають їх святої твердо
Ся помолітьі кривдно їх деми
За їх сторо, за їх мрії розуміно
Годи тут, куди вони ішли,
Хоть примірений рік і мале сторіччя
Достоїть і свіжо їхні в вічі за волю!

Пісня

Бог кожень мені до

Ой чи не то так нікому,
Як бурлаку молодому.
Бурлак роботи робота,
Ой тіт очи заливає.
Заробився, заробився:
„Де ти, бісе, забарився?"
„Не ходив я в Корчму, мати,
Ходив діла доробити.
Прийшов бурлак та до хати,
Чи нема що вечеряти?
Єдиньа не тошила,
Вечеряти не дварила.
„Лягай, бурлак, такої мати,
Бо нема що вечеряти!
До порога головами,
Встанеш рано за волами."

Ой ще бурлак не стемнився,
А вже рано прачемлився.
„Вставай, бурлак, годі спати,
Вже час вони в поле гнати.
Ой встав бурлак, не вливався,
Не мав чобіт, не взувався,
Не мав свити, не вдягався,
За волами так і гнався.
„Гнете, воли, траву тупо,
Знаєте службу бурлацьку."
„Матінко моя, мати мила,
На що ти мене породила?
Чи на горе, чи на лихо,
Чи злим панам на потіху?"
„Ні на горе, ні на лихо,
Ні злим панам на потіху!"

Знов рік минув. Знов крок один
Сумно вім нам розлоєся діло,
І хоть збільшився розовладів гнет,
Ми дальшої кроки підем робити стіно,
І ніч пора не сплинить вікру лет,
Не сплинить тьма, щоб світло не горіло,
Так нет, надія фіксовола
Бочів за волю не ужене і шаль.

Знов рік минув! Три вході в рік новий
Пчелячно в ряд нас що ми пробуди
Згадайтесь, брата, Кождий крок кровий,
Ві помилка, що вашко пропадуть,
Кождий вдар нещадна гноблять,
І з нещадеть потребуть ми здобуть
Для дальшу мету ось нову полку,
То в них найдем будущих вдар шуку.

Знов рік минув. Три вході в рік новий
Пчелячно в ряд нас що ми пробуди
Згадайтесь, брата, Кождий крок кровий,
Ві помилка, що вашко пропадуть,
Кождий вдар нещадна гноблять,
І з нещадеть потребуть ми здобуть
Для дальшу мету ось нову полку,
То в них найдем будущих вдар шуку.

Дівчіно і Кождий луч нового світа
Що пронизив наш розум в рікотай!
І Кожда в ній хвилина, що сорта
Сердечною мовою до людей
І Кожде слово братнього завета
І чесне діло і ясний вираз очей
Це скарб новий! Щасливі, хто вміє шукати
Багато цего скарбу вміє здобути!

Погуркує Мрин чобіт в сінях, де де шлях суха
Входить Васюта, ~~лісов дорожко~~ чарунок ~~на~~ гостинцем по підлісі.
Здорове, привітне ще мороз цілий нарумянив,
Широкі плечі, стрімкий стан, старень Кущ подяч учив,
Ремінь вузький очеревав. Холодні з доброго лиця
І проте, добрі чобіти, старенька Кучма, що чола
Широкою і ясною до ніг лиш закривала, — ось
Усе, що про прихожого на першому виду сказать далось.

Ан лекше бідний відітхнув Васюта, обачивши його.
— Ей, братчику, — ан шепнув він, як той зблизив на кроків сто, —
Сам бог вас видно ту надніс, щоб одного підратувать!
Адіть, рачав в фіг; хоть туго вже мучусь, не здвигну та гадь!
Конрата злучені і славні. Дасть бог вам добру путь,
Хоріть та молоніть, на найсанки з заточини добуть!"
Прихожий, ~~прискочив~~ туди мить. — Дай бог вам щастє! — Отак
У одного вже щастє ось! — ~~Жаль~~ Васюта ~~ту~~ на те.
Прихожий, ~~гарнув~~ на санки, руковя Конрата поплескав,
Чи сніг глубокий — помолотив і до Васюти так сказав:
— Ну, чей не то на одного бог лакав! Чей ~~на~~ прийде ~~пора~~, туг час
Було щастє й тому — ~~всіх міхнесь мірі! Братіть на гра~~ — вчитю всміхнеться весело хоч раз —
Ану тепер беріть сатіг та підгоніть Конрата, —
Під вагу віди! Ой, малий! Ану! Та нехже за вага!..."
Васюта ще й не опрямив і батогом махнуть не вспів,
А вже прихожий до гори, немов ~~тепер~~ на крилах вірмрбних,
І сань ми ґрували, підолчавши, — і коні тиво так тягли,
Немов ~~нарер~~ подві ~~нуто~~ наразі десь вірвались аму узяли.
Перехрестивь Васюта. — Ей, це шуто задиво! Тільки час
~~Не~~ побивавь ту, а отсе, прийшов, мопер тарвитаг враз!
Га, видно, нарубок здоров, — а ~~я~~ ось ледво стою сам —
Куди мені хоть би санки підняти, не то пів Клиграш!..."
Так думаючи, з дедерки Васюта звільна підіймавь
На стежку, де прихожий ~~ве~~ стояв з саньми та усміхавь.
— Ну, бог поміг! — мавав, — тепер щасливо в дальшу путь! ~~Зачем~~
Підійду з вами до села, — а може, знов де ~~бре~~ Коліа,
Що треба буде ~~підратувать~~... — Бог заплать вам! ~~Спасибо, бог~~ Васюта рік. —
~~Я~~ вже гадав, що гарвуй іде, — то був би ~~міг~~ волк
У двір із кіньми, а ту ще гуже Конрата, — ну, тоді
Бубльо нещастє! А то бог ~~перит~~ ізлав ратунок ~~на~~ у сліді!
Нехай не вам!... — Не дякуйте, — його прихожий перебив, —
Сідайно! Ідьмо! — "Ох, а вже і розум, бачу, зашкав, —
Сказав Васюта і зітхнув, на верхи дрож йдаючи.
Прихожий з заду ж, і сніг стиючи живо крадучи
Помчались степ сонуванки. Над ними темний ліс дрімав
Під сніговою нависсю. ~~Де-де~~ ~~ліс сухі трічки~~ мов хорт, вітер там стогнав
Серед верхів блукаючи. То в дали ліс десь затріщить,
Дорога кравне та ~~жовна~~ о пень ухиб застукотить.

III

Мов сонечко за хмарою, померк весь вид прихожого,
І бачилось, що думка враз із нерела негожого
Блукала ~~хобула~~ у радісні думки, мов луг цвітистий замла.
До дому він скинув лице, а думка ось яка була:
„Ну, ось і перший ступінь мій в новенитє — а вже хибну!
Ось чистоту несу в той труд, а в перший миг — ти сам блудний!
Ось тут ти ~~дрібних~~ вчинків добра і сам ~~на~~ ~~ми~~ ~~ора~~ — не допускаїть вини,
А сам ~~міні~~ ~~вже~~ у перший хвилі ти вже завинив! Добро чини
Одному — проти другого се зло! З милосердись над тим
Нещасним, поратуй його, — ти вже злочинець тим самим!
Бо, бач, сей панський, — іс, чуже добро — він крадіж поповнив, —
А ти, що помагав йому, уряд із ним ти завинив!
О Боже, чи на то ~~ти~~ ~~дав~~ закон ти, ~~що~~ ~~б~~ давив
Богатий силою його убогих, знищених братів?
І чи на то ти дамовідь свою великую поклав,
Щоб сильний ~~вільно~~ здирство ~~нов~~, удалку кривду покривав?

415/II

Бо хтож тут винен? Чиж отсей бідак, що щоб очуть дітей дрібних,
Щоб лютку страву заварить, холодну смерть прогнать від них,
З ножем в сусіда випросив кінчат і нічиєю в лес чужий
Поїхав по дрова? Чиж він вже злодій через те тяжкий?
Або чи винен гаєвий, що як би дешав то тут,
Без милости погнав би в двір, де гайка тебе ждуть,
І наказ ще — Украдене тяжко та гірко відробить?
Ні, гаєвий своє б зробив: він служить, він не хоче жить.
А пан хіба він винен ту? Він нарменше! Що дуже марно,
Значить, чужий не такий рушь, хіба за гроші, — так, слід воно!
А переступиш — Караний будеш, — Не сидіть так, слід! — це закон великий
Але по закону, а як тяжко людині ж то терпить!
О Боже! Чи хіба сам твій закон усему тут вина,
Що ставить межу між людьми, де по природі мені нема?
Чи найбільш ja тут винен? Чом я в нещастю ja помагав,
А наперед: чиж дрова, чиж ліс? чиж віз? не розмітав?
Та ні, хоч був би знав я Крем, що ліс чужий, дрова чужі,
Чиж був би я віз покинуть отсего бідака в біді?
Значить, подвійна моя вина! Нехай і так! Нехай
На мене вся вина! За мене мщ, гонитоди, Карай!"

Написано в квітні 1878 р., досі не друковано.

IV

Ще рушанець, і мене мщя
У тьмі ми до днів кінця
Не розлуку, мої мати!
А як очиці жмуть віділ,
Глубоко вбилось ми в серденько
А як підвазача Крутенько,
На себе я весь вік гадав

Мефістофель (входить)

Фавст

Гай ти, що вівку пущ ми дістати

Мефіст

Котру?

Фавст

Туди що її пройшла.

Мефіст

О ту? Тота йде від попа,
Що з віх грішів її розуміє;
Край сповідниці за гаєм
Любім навіщо ще дітя
Так за ні за що й сповідалось, —
Над нею в мене сили нема.

Фавст

Ти маєш все звіти і чмт.

Мефістоф

Говорити, як того Іван Медаро,
Що про в то
Що завдяки нею Кождий гарний новт
І Кожда ласка й Кожда честь
Мисень для нею в світі й честь
Но то так завсігди не йде.

Фавст

Мій пане вчителю моральний
Повинь не ти ніеки мораль
Кажу ти кують й будь-ваїо,
Ком не любеш дітя
Сю ніч в обіцятях моїх не буде,
То ми сю ніч не розійдемся.

Мефістоф

Але подумай, що й куди!
Та ту принаймні тра ім день,
Щоб [illegible] виміть лишень

Фавст

Коб мені лиш ім годин спокою,
Що й чорта б ми не треба було,
Щоби сю вівку уловить.

Мефіст

Говорити вже, мов Дон Жуан;
Но прочуй тя, не горячися:
Бо що ж в тім — прямо вередістати?
Не так велика й розкіш та,
А тра вперед сюда, туда
Через уліку Крутенію
Прокрастись і пробудить,
Як в повістях французьких сіл.

Фавст

А бмав апетит і без того

Мефіст

Та ні без жарту і без жіву,
Направду кажу вам що швидко
С цьвіт ком тим не дійдем до цілі.
Бо приготовлю ту годі вдати,
То ж тра на підтуки ся вдати.

Фавст

Дістань би мо з її майна!
Веди мене де живе вона!
Дістань ми хусточку з її груди,
Хоть підвязку на любові для остуди.

Мефіст

Нехайне! Знай, що твому лиску
Присмрачний я і полічний,
Тоби днем тя ще ка кілька хвиль
Я заведу в її світлицю.

Фавст

Побачу що? Буде ночь?

Мефіст

Ні!
Вона буде виде до
Мій тим в сусідки,
Ти можеш так
Й надій радощів будущих пошеш,
Надихатись хоть воздухом її.

Фавст

Нуто ходім!

Мефіст

Ні, за вчасу ще.

Фавст

Хіба не возьми
дар який! (Відх)

Мефіст

Сейчас і дар? Красно! Отак то й поведася!
У мене в місці не одніи
Заритий скарб здавен; ходи
Поглянуть, що їй в смак прийдеся.

М. Сюда, тихесенько, тихенько!
Ф. Встав ма ту самого пів хвилки!
М. Не кожда дівч. держить все так тесенько
Ф. Встай ми, сумерку любий,
Що ту вчачи в тій сьвітлиці!
Чай в серці замелить солодкий біль
Що в увдаючи щиро розсів надії
Як все в [illegible] чистотою
Ладу й довільности дитяе і ладом!
В тій бідности що за достатку повна,
Що що за блаженство в цьоці тій тіні!